

In de briefwisseling tussen het hoofd van een stadsmagistraat en een spilfiguur van het centrale gezag komen gevarieerde thema's aan bod. Desandrouin toont zich een voorbeeld in de uitvoering van de maatregelen in verband met de afschaffing van de jezuïtenorde. Hij voert de regeringsbeslissingen met het oog op de verdeling van de 'gemene gronden' op het terrein uit. Naast zijn reacties daarop geeft De Neny ook informatie over andere dossiers van de centrale regering zoals de grenscorrecties met Frankrijk, gerechtelijke acties en het hofleven in Brussel. Verder brengt hij op een intelligente wijze het internationale nieuws. Daarnaast getuigen zijn brieven van een ruime belangstelling voor diverse wetenschappen. Zij bevatten slechts enkele aanbevelingen van personen en uiteraard behoorlijk wat familienieuws. Daarbij toont De Neny zich een diep overtuigd christen en aanhanger van het verlicht despotisme. Daardoor brengt zijn correspondentie indirect een portret van een veelzijdige persoonlijkheid.

Douchamps-Lefèvre zorgt voor een keurige, correcte bronnenpublicatie. De brieven zijn chronologisch geordend, genummerd en telkens voorafgegaan door een synopsis. Informatie, die alleen maar voor de corresponderenden duidelijk was of meer uitleg vraagt, wordt in de voetnoten grondig toegelicht. De korte inleiding geeft zowel een perfecte situering van deze brieven als een uitstekende synthese van hun inhoud. Het geheel wordt ontsloten met een degelijk register van de persoons- en plaatsnamen. Het boek is dus meer dan alleen maar een getuigenis over de invloed van de centrale regering in de stad Namen. Het is een nieuwe, waardevolle bron voor de geschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden.

Walter Baeten

G. J. Schutte, *Een Hollandse dorpsamenleving in de late achttiende eeuw. De banne Graft 1770-1810* (Franeker: Van Wijnen, 1989, 238 blz., 09,50, ISBN 90 5194 019 x).

Wat is het nut van de bestudering van enkele kleine dorpen in Noord-Holland boven het Y gedurende de late achttiende eeuw? Waarom hiertoe de archieven onderzocht van de banne Graft waar eigenlijk, van buiten af gezien, niet zoveel gebeurd is? Het belang ervan bestaat in de mogelijkheid op laag niet-nationaal niveau na te kunnen gaan hoe de grote veranderingen uit die periode hun uitwerking hebben gehad in deze kleine gemeenschap. En dan niet alleen wat het politieke leven betreft, waar de federale structuur van de Republiek in korte tijd verdween om plaats te maken voor de nieuwe eenheidsstaat, maar ook wat de socio-culturele verhoudingen aangaat en te toetsen of in het buitenland geponeerde thesen daarover op dit microniveau in Nederland wel opgaan. Schutte heeft deze taak niet licht opgevat. Zijn boek is zeer zorgvuldig gedocumenteerd en de bevindingen worden aanschouwelijk voorgesteld in tabellen en grafieken. Deze zorgvuldigheid maakt de lectuur echter niet altijd even gemakkelijk en de lezer ademt wel eens op wanneer een echt 'verhaal' het menselijke van het dorpsleven naar voren haalt. Van groot gewicht is ook dat de auteur het betrekkelijke van de cijfers en vooral de beperktheid van de mogelijkheden die de (meestal administratieve) bronnen verschaffen voortdurend in het oog houdt. Juist waar dit laatste aspect in sommige recente studies niet meer op de eerste plaats komt moet deze benadering worden onderstreept.

De inhoud van de studie valt in drie delen uiteen: eerst worden de structuren van het officiële dorpsleven en hun ontwikkeling doorgelicht. Vervolgens komt de revolutie van 1795 op dorpsniveau aan bod en tenslotte tracht Schutte wat moeizaam, daar gegevens eigenlijk ontbreken, de opvoeding, geletterdheid en andere culturele zaken te beschrijven. Zo zien wij dan

talrijke aspecten van het leven in de banne, bestaand uit Graft, Noordeind, Oostgraftdijk en Westgraftdijk aan onze ogen voorbij trekken. In deze veertig jaar liepen inwoner- en huizental terug. Ook de stijgende prijzen en het feit dat velen de scheepvaart als beroep voor het boerenbestaan verwisselden duiden op de veranderende en verslechterende conjunctuur. De zeker niet geïsoleerde bevolking had een actief aandeel in het bestuur want door het relatief kleine aantal inwoners deed een op de vijf mannen daarin mee. In het bijzonder de doopsgezinden waren betrokken bij de vanzelfsprekend gereformeerde regering, die de kaders aangaf, waarbinnen de burgers zelfverantwoordelijkheid droegen voor de naleving van haar voorschriften. De paternalistische en regenteske bestuurswijze kwam ook tot uiting in de wijze van armenzorg en het kerkbestuur. Het eerste was uiterst belangrijk in een moeilijke tijd: in 1807 werd 18% van de inwoners bedeed. Deze zorg was vaak teveel voorde kassen die haar van de rente van hun kapitaal moesten bedrijven. Nauw hing die wereldlijke charitas samen met de kerkelijke en Schutte wijdt veel ruimte aan een beschrijving van het kerkelijk leven, waarin de ambtsuitoefening als niet zeer verschillend van die van publieke ambten werd gezien. Een even formalistisch element als in de armenzorg treft men aan in de langdurige en de kleine gemeenschap op zijn kop zettende twisten binnen de kerk, waarvan de auteur verhaalt. Terwijl zoals gezegd de doopsgezinden al aardig in de elite waren opgenomen betekende dat zeker geen streven naar samengaan in kerkelijk opzicht. Tot de omvangrijke rooms-katholieke groep bleef die afstand groter al namen beide in wezen een aan de heersende kerk gelijke positie in.

Het vrij statische beeld wordt verlevendigd door de omwenteling van 1795 en de ontwikkelingen nadien. Ondanks pogingen van zuiveringscommissies grondige veranderingen in de samenstelling van de elite aan te brengen was de continuïteit overheersend. De dorpelingen kozen telkens weer hun magistraten uit dezelfde sociaal-economische groep. Het enige verschil met vroeger was dat zij niet meer automatisch tot de gereformeerde kerk behoorden; de katholieken slaagden er echter niet in blijvend tot het bestuur door te dringen. De cohesie van de dorpsgemeenschap lijkt hiervoor verantwoordelijk geweest te zijn, maar de tragiek van deze overwinning op de vernieuwers was dat zij gepaard ging met een teloorgang van de bestaande autonomie ten opzichte van de centrale bureaucratie. In een laatste gedeelte behandelt Schutte nog enkele principiële punten die betrekking hebben op de dorpscultuur. Ten eerste meent hij — terecht — te moeten betwijfelen of de feesten in het dorp werkelijk, zoals sociologen en antropologen graag stellen, een uitlaatklep waren voor maatschappelijke spanningen. Volgens hem werden de bestaande tegenstellingen nooit vergeten ook niet bij deze gelegenheden. In Graft kan men echter niet spreken van een samenleving onder spanning, want het saamhorigheidsgevoel was groot en het lage verwachtingspatroon omtrent de mogelijkheden van het leven, de als redelijk functionerend ervaren armenzorg en het wegtrekken van de bevolking bevorderden de coherentie. Ten tweede verwerpt de auteur de dichotomie van elite- en volkscultuur en de opvatting dat de laatste door de eerste verdrongen is. Hij spreekt voor een aantal met elkaar vermengde cultuurstromen of tradities, die niet aan een sociale laag zijn te binden. Wel zouden bepaalde relictten van oude volksculturen, ontdaan van alle inhoud, bewaard zijn gebleven. Alles was echter opgenomen in het christelijke nonnen- en waardenstelsel, dat werkelijk innerlijk beleefd werd often minste rationalistisch vertrouwen schiep. De waarde van dit boek ligt mede in de discussie die hierover mogelijk is aan de hand van de bestudering van andere dorpen waar meer documentatie over deze zaken voorhanden is.

E. O. G. Haitsma Mulier

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

F. Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland. Patriotse en Bataafse feesten 1780-1806* (Dissertatie Vrije Universiteit 1989; Zwolle: Waanders, 1989, 215 blz., f49,75, ISBN 90 6630 183 x).

Wie waren C. van Cuylenburgh, J. Andriessen, J. Buys, N. Muys, J. van Drecht, L. A. Claessens en R. Vinkeles? Het zijn slechts enkele van de vele kunstenaars, die aan het einde van de achttiende eeuw de aspiraties en verwachtingen van een nieuwe en betere tijd in beeld brachten. Zij beoefenden kunst in dienst van een ideaal en deze werd door kunsthistorici tot dusverre niet erg hoog geschat omdat hij 'toegepast' was. Daarom is er nog maar weinig aandacht aan besteed. Deze studie van Grijzenhout maakt definitief een einde aan deze situatie. Aanvankelijk opgezet als kunsthistorisch onderzoek naar de patriotse en Bataafse iconografie van de jaren tachtig en negentig is het geheel geworden tot een veelomvattende schildering hoe tijdens feesten in die periode de politieke denkbeelden in decoraties vorm werden gegeven. Hierbij heeft Grijzenhout zich laten inspireren door het werk van M. Ozouf en M. Vovelle, de eerste wat de georganiseerde feesten van de Franse revolutie betreft, de tweede wegens zijn kijk op spontaan geuite vreugdebetuigingen. Grijzenhout wil dus ondanks zijn kunsthistorische uitgangspunt de artistieke uitingen niet als een geïsoleerd fenomeen beschouwen. Hij zoekt tevens naar ontwikkeling en verandering in de organisatievormen en in de samenstelling van de groepen deelnemers aan de feesten. Bovenal stelt hij zich de vraag in hoeverre de feestelijke bijeenkomsten met hun iconografie en organisatievorm een weerspiegeling vormden van de politieke verhoudingen en idealen van het moment.

Eerst probeert de auteur de politieke symbolen die sinds de Opstand gemeengoed waren geworden nader aan te geven. Hij signaleert al direct het probleem dat naast het Bataafs verleden de 'tuin' of de 'maagd' stedelijke, gewestelijke of zelfs de hele Republiek betreffende implicaties konden hebben. Deze vaagheid werd hooguit wat minder waar staatsgezinden of volgelingen van Oranje in het gemeenschappelijke erfgoed eigen accenten aanbrachten om hun bedoeling te expliciteren. Werden deze op prenten en schilderijen waar te nemen symbolen nu ook tijdens feesten gebruikt? Grijzenhout moet constateren dat er een bescheiden traditie in die zin bestond tijdens schutterrijbijeekkomsten en intochten van buitenlandse vorsten en stadhouders. De staatsgezinden lieten zich lang onbetuigd en begonnen zich pas gedurende de jaren zeventig in besloten gezelschap met semi-religieuze en sterk literair getinte rituelen als bedevaarten, geloofsbelijdenissen en het oprichten van tempels bezig te houden. Het zal niet verbazen dat de jaren tot 1787 cruciaal waren: alle aspecten van het dagelijks leven kregen een politieke lading zo ook de uitingen van vreugde. Er ontstond echter geen weloverwogen politiek van feesten. Zorgvuldig laat Grijzenhout ons zien hoe beide partijen elkaar wat vormen van openbaar optreden betrof scherp in de gaten hielden en als gevolg daarvan wat bijvoorbeeld exercitie en plechtige maaltijden aanging imiteerden. Van originaliteit in de patriotse iconografie kan volgens hem nauwelijks gesproken worden. Weloverwogen werden bepaalde onderdelen uit oudere voorstellingen zonder meer overgenomen, maar de stadhouder en de religie, die met hem werd vereenzelvigd, verdwenen uit de afbeeldingen. Met name het traditionele symbool van de tempel vertegenwoordigde vrijheid en eendracht op papier en in werkelijkheid zoals te Haarlem en Utrecht waar eedsafleggingen onder zo'n koepeldak plaats vonden.

Na 1787 namen de Oranjegezinden in hun reactie pas goed de patriotse vormen over. De patriotten hebben echter, zo concludeert de auteur, hun aanwezigheid bij de Franse feesten in de ballingjaren op een enkele uitzondering na niet laten doorwerken in de organisatie en iconografie van de Bataafse feesten. In Nederland was geen sprake van een uitgebreide reflectie